

УСЕНАРОДНАЯ БАРАЦЬБА

Александр КАВАЛЕНЯ,
дырэктар
Інстытута гісторыі
НАН Беларусі,
доктар гістарычных
наук, прафесар

Кожны народ мае свае святыні. Такія, што выклікаюць гонар і павагу ўсё новых і новых пакаленняў. Для беларусаў безумоўнай святыняй была і засталеца памяць пра падзвіг народа ў Вялікай Айчыннай вайне. Тут і смутак аб загінуўшых, і гонар за ратны гераізм тысяч нашых суайчыннікаў, якія ўнеслі неацэнны ўклад у Вялікую Перамогу, і разуменне справядлівасці той справы, за якую ваявалі нашы бацькі і дзяды.

Вялікая Айчынная вайна стала не толькі найвялікшай трагедыяй для Беларусі, але і суровым выпрабаваннем духоўных сіл народа. У цяжкі час беларускія людзі прадэманстравалі свае лепшыя чалавечыя якасці – годнасць і высакароднасць, гатоўнасць самааддана бараніць родную зямлю ад германскіх агрэсараў. Пераадолюючы велізарныя цяжасці ў пачатковы перыяд вайны, беларускі народ і яго лідэры змаглі захаваць маральнае адзінства людзей, іх веру ў немінучы разгром ворага і вызваленне краіны ад іншаземных захопнікаў. Гэта дало магчымасць у кароткі тэрмін разгарнуць на акупіраванай тэрыторыі Беларусі магутнае антыфашысцкае супраціўленне, якое мела небывалы ў гісторыі размах і выніковасць. Роўнага яму не было ў краінах Еўропы. Гэтае супраціўленне ўключала ў сябе ўзброеную барацьбу партызан і падпольшчыкаў, усямерную падтрымку патрыётаў з боку насельніцтва, сабатаж і невыкананне фашысцкіх загадаў. Айчынная гістарыяграфія мае багаты пласт навуковых даследаванняў дзейнасці партызан і падпольшчыкаў, барацьбы моладзі на акупіраванай тэрыторыі Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Апублікавана вялікая колькасць мемуарнай літаратуры і літаратурна-мастацкіх твораў, прысвечаных змаганню супраць германскіх агрэсараў. Крытычны аналіз гэтага матэрыялу паказвае, што пераважная большасць прац мае яскрава акрэсленую ідэалагічную афарбоўку. У свой час яны павінны былі падтрымліваць ідэянапалітычнае адзінства савецкага грамадства,

дэманстравалі яго дасягненні і перавагі над заходнімі дэмакратыямі. Сёння можна крытыкаваць навукоўцаў, абвінавачваць у аднабокасці адлюстравання падзей ваенных гадоў. Але нагадаем, што ў рэаліях таго часу прынцып гістарызму падмяняўся класавым метадалагічным падыходам.

Аб'ектыўны аналіз прац, падрыхтаваных савецкай гістарычнай навукай, не дазваляе «кідаць камяні» ў бок тых даследчыкаў. Большасць навуковых даследаванняў выконвалася з прыцягненнем шырокага факталагічнага матэрыялу, з выкарыстаннем арыгінальных архіўных дакументаў і літаратурных крыніц. Неабходна дадаць, што задачы, пастаўленыя перад гісторыкамі па раскрыцці і паказе той кіруючай ролі, якую адыгрывалі партыя і камсамол у дзейнасці партызан і падпольшчыкаў, вырашаліся даволі ўдала. У шматлікіх навуковых працах выразна адлюстраваны масавы гераізм, самаахвярнасць патрыётаў, добразычлівыя ўзаемаадносіны і ўзаемадзеянне насельніцтва з партызанамі і падпольшчыкамі ў ходзе барацьбы супраць фашыстаў. Дзеля справядлівасці зазначым, што, па вялікім рахунку, акрэсленыя вышэй аспекты адпавядалі рэальнаму развіццю ваенных падзей. На наш погляд, сёння нават самыя жорсткія апаненты савецкай ваеннай гістарыяграфіі не могуць адмаўляць кіруючай ролі партыі, масавага патрыятызму, моцнай і шырокай падтрымкі, якую аказваў народ барацьбе беларускіх партызан і падпольшчыкаў. Для кожнага, хто сур'ёзна займаецца вывучэннем гісторыі Другой сусветнай вайны, – гэта зразумелая ісціна. Хачу спецыяльна падкрэсліць, што гаворка ідзе менавіта пра рух супраціўлення беларускага народа, а не толькі пра партызанскую і падпольную барацьбу. Напамнім, што ў радах беларускіх партызан змагалася звыш 374 тыс. чалавек, больш як 70 тыс. патрыётаў вялі барацьбу ў падполлі, партызанскія рэзервы налічвалі амаль 500 тыс. чалавек, гэта значыць тых, хто пры наяўнасці зброі быў гатовы да барацьбы з ворагам. Звыш 1,3 млн. чалавек змагаліся ў дзеючай арміі. Як бачна, ва ўзброенай барацьбе супраць агрэсараў удзельнічала больш

65
гадоў

**ВІЗВАЛЕННЯ
БЕЛАРУСІ**

за 2 млн. прадстаўнікоў беларускага народа. Да гэтага неабходна дадаць, што ў патрыётаў былі яшчэ сваякі, якія не проста спачувалі, а пры магчымасці аказвалі ім неабходную падтрымку. Калі мець на ўвазе, што даваенная беларуская сям'я налічвала ў сярэднім каля 5 чалавек, то ўдавочна, што антыфашысцкае супраціўленне беларусаў было сапраўды ўсенародным. Такого масавага ўздыму антыфашысцкага руху не было ні ў адной краіне Еўропы. Гэтым могуць ганарыцца беларусы і сёння, і ў наступныя стагоддзі.

Дэмакратычныя працэсы апошніх дзесяцігоддзяў ускалыхнулі сілы, што раней драмалі, – тых, хто не прымаў і не прымае патрыятычнага руху на акупіраванай тэрыторыі Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны. З небыцця на паверхню грамадскага жыцця ўсё больш актыўна выпятваюцца імёны тых, хто песна супрацоўнічаў з акупантамі. Асабліва актывізаваліся ў 1990-я гады былыя члены створанага ў час акупацыі Саюза беларускай моладзі (СБМ), якія ў сваіх успамінах стараюцца паказаць сябе барацьбітамі супраць савецкай таталітарнай сістэмы, прыхільнікамі і пачынальнікамі будаўніцтва дзяржаўнай незалежнасці Беларусі. Перад чытачом яны імкнуча паўстаць як «нацыянальныя абаронцы» і «палымяныя патрыёты». З'явіліся і такія аўтары, хто, магчыма, і не падзяляе ідэйных перакананняў былых сбэмаўцаў, але выконвае высокааплатавыя праекты і гранты, што ініцыіруюцца рознымі замежнымі фондамі.

Былыя члены СБМ у сваіх успамінах заяўляюць, што іх уступленне ў прагерманскі саюз мела на мэце барацьбу супраць савецкай улады і стварэнне незалежнай Беларусі. Жонка аднаго з лідэраў СБМ піша: «Усе, хто пакінуў успаміны, як адзін згадваюць агульны патрыятычны настрой, жаданьне ствараць свабодную ад маскоўскага таталітарнага ўплыву й русіфікацыі Беларусь – няхай сабе й пад нямецкім пратэктаратам. У гэта верылі, спадзеючыся, што абставіны змяняцца й Беларусь стане самастойнай. Гэта быў час агульнага патрыятычнага ўздыму: беларускія школы й гімназіі, набажэнствы ў храмах выключна па-беларуску – рэчы, што сталі магчымыя выключна дзякуючы ахвярнай працы нацыянальнай інтэлігенцыі. За ёю пацягнулася моладзь, таксама гатовая ахвяраваць сабой дзеля Беларусі» [1, с. 10].

Ва ўспамінах былых членаў СБМ фактычна нічога не гаворыцца пра тое, чым займаліся члены гэтай арганізацыі ў гады вайны. Але ўважліва прачытаўшы іх, можна даведацца, і як яны да самазбыцця спявалі вясёлыя беларускія песні і маршыравалі ў калонах па вуліцах, і як ездзілі ў Германію... Няма толькі звестак пра тое, што на справе рабілі сбэмаўцы, якія даручэнні акупантаў выконвалі, за што атрымлівалі фашысцкія ўзнагароды, – абмінаюць гэтыя старонкі свайго жыцця, абыходзяцца агульнымі разважанымі. Колькі здаровага сэнсу ў гэтых «навуковых разважаннях» – застаецца на сумленні былых сбэмаўцаў і іх сённяшніх ідэйных прыхільнікаў. Што датычыцца ўспамінаў, магчыма, праз столькі гадоў яны маглі забыцца пра многія эпізоды сваёй дзейнасці. Затое ў архівах захавалася нямала дакументальных крыніц, якія сведчаць аб дзейнасці СБМ па «абуджэнню нацыянальнай свядомасці». Спынюся толькі на некалькіх эпізодах, а іх можна прывесці не адзін дзесятак. Так, паводле распараджэння кіраўніцы СБМ Наталлі Абрамавай, дзяўчаты – члены СБМ, якімі кіравала Катковіч, у другой палове 1943 года і ў пачатку 1944 года дзесяткі разоў наведвалі нямецкія шпіталі, якія знаходзіліся ў Мінску. Вядома, рабілі ўсё магчымае для таго, каб выхадзіць параненых германскіх афіцэраў і салдат, каб тыя хутчэй адпраўляліся ваяваць і, зразумела, знішчаць у ліку іншых і беларусаў, якія змагаліся з агрэсарамі ў радах Чырвонай Арміі, партызанскіх атрадах і ў падполлі. Дадам, што аналагічныя мерапрыемствы СБМ праводзіла ў Баранавіцкім, Слуцкім, Лідскім, Слоніўскім, Ганцавіцкім, Навагрудскім, Глыбоцкім ды іншых гебітах (акругах) Генеральнай акругі Беларусь (ГАБ).

Падзеі на фронце і ў тыле вымусілі гітлераўскае кіраўніцтва прыняць рашэнне аб больш актыўным выкарыстанні членаў нацыянальных маладзёжных саюзаў у баявых аперацыях і стварыць з іх складу спецыяльныя ваенна-дапаможныя фарміраванні. Менавіта з канца 1943 года вярхушка СБМ актывізавала свае дзеянні па вярбоўцы юнакоў у дапаможныя воінскія фарміраванні і роты СС. Ужо ў снежні фюрэр СБМ разаслаў акруговым кіраўнікам саюза сакрэтны загад, згодна з якім неабходна было ажыццявіць тэрміновы набор юнакоў 1920–1927 гадоў нараджэння ў беларускую нацыянальную

КАВАЛЕНЯ Аляксандр Аляксандравіч.

Нарадзіўся ў 1946 годзе ў г. Капыль Мінскай вобласці. Скончыў гісторыка-геаграфічны факультэт Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя А.М. Горкага. Працаваў на кафедры гісторыі КПСС Мінскага педінстытута. З 1983 па 1991 год быў членам Рэспубліканскага каардынацыйнага савета па распрацоўцы праблем гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. З 1996 года – загадчык кафедры айчыннай і сусветнай гісторыі Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя М. Танка.

З кастрычніка 2004 года – дырэктар Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Акадэміксакратар АДДЗЯлення гуманітарных навук і мастацтваў НАН Беларусі.

Доктар гістарычных навук, прафесар.

Аўтар больш як 300 навуковых і навукова-метадычных прац, у тым ліку 8 манаграфій і 14 навуковых метадычных дапаможнікаў.

Партызанскі парад
ў вызваленым Мінску,
14 ліпеня 1944 года

роту СС. На акруговыя штабы ўскладалася задача неадкладна пачаць адбор і мабілізацыю кандыдатаў і закончыць арганізацыйную работу да студзеня 1944 года.

Кожны, хто ўступаў у фарміраванне СС, павінен быў даць абяцанне. «Прысягаю табе, Адольф Гітлер, – гаварылася ў прысязе беларускага эсэсаўца. – Табе – фюрэру і канцлеру германскага рэйху,

быць верным і храбрым. Я ўрачыста абяцаю табе і прызначаным табой начальнікам захоўваць паслухмянасць да самай смерці і няхай дапаможа мне Бог!». Гэты тэкст амаль супадае са словамі той прысягі, якую давалі германскія члены СС пры ўступленні ў рады арганізацыі. Няма сумнення ў тым, што гэта была клятва не беларускаму народу і не Радзіме, а правядыру Вялікіямеччыны.

А цяпер звернемся да глыбока патрыятычнага пісьма мінскай падпольшчыцы Вікторыі Рубец да сваёй сястры М.Ф. Калашнікавай, напісанага з турмы на волю ў студзені 1943 года: «Не горюй, родная! Будем все вместе. Взойдет и наша звезда когда-нибудь. Не кланяйся, не лей слез, пусть наши враги не видят их, держи голову выше. Видишь, сколько раз они меня одну похоронили: нас не так легко убить и похоронить, а мы еще живем... Верь в нашу звезду. Она не погаснет...

Для меня не продавай ничего, за все спасибо, родная, прости, что так много горя тебе доставила. Жить хотелось лучше, а без жертв не бывает... Не горюй и не плачь обо мне. Не пугайся моих слов, надо быть ко всему готовой... Я лично ко всему готова. Верь, что будет еще счастье. Не горюй... Привет всем. Целую крепко, Виктория» [2, л. 39–40].

Такіх вось прыкладаў патрыятычнага служэння Айчыне былі тысячы і тысячы. Людзі, самааддана змагаючыся з агрэсарамі, ахвяравалі сваё жыццё за свабоду і незалежнасць Беларусі. Неабходна адназначна і выразна сказаць, што не дзякуючы, а насуперак усім, хто супрацоўнічаў з фашысцкімі варварамі, была заваявана Вялікая Перамога. Намаганні тых, хто сёння імкнецца па-свойму, пераасэнсоўваючы і ачарняючы ратны подзвіг мільёнаў беларусаў, даказачь іншае, – безвыніковыя.

Адной з асаблівасцей антыфашысцкага супраціўлення, што разгарнулася на акупіраванай тэрыторыі Беларусі, быў актыўны ўдзел у барацьбе падрастаючага пакалення. Юнакі і дзяўчаты складалі арганізуючае і баявое ядро патрыятычнага падполля і партызанскага руху. З агульнай колькасці 374 тыс. беларускіх партызан больш як 60 % складала моладзь да 30-гадовага ўзросту. Толькі ў Мінскай вобласці ў гады вайны ў патрыятычным падполлі ваявала больш за 8,5 тыс. юнакоў і дзяўчат, аб'яднаных у 536 нелегальных арганізацый і груп. Няма камсамольцаў былі камандзірамі і камісарамі партызанскіх брыгад і атрадаў. Сярод іх Міхась Герасімаў, Зміцер Дзенісенка, Феафан Дзернушкоў, Віктар Лівенцаў, Пётр Машэраў, Барыс Мічурын, Ян Палякоў, Даніл Райцаў, Уладзімір Ціхаміраў. Масавы ўдзел моладзі ў антыфашысцкім супраціўленні даў магчымасць стварыць сотні камсамольска-маладзёжных падраздзяленняў, у тым ліку тры брыгады і 28 партызанскіх атрадаў.

Напрыклад, у партызанскіх атрадах Гомельскай вобласці дзейнічала 209 камсамольска-маладзёжных дыверсійных груп, у якіх налічвалася 1300 юнакоў і дзяўчат. У Мінскай вобласці былі створаны 569 камсамольска-маладзёжных дыверсійных груп (4100 чалавек). У Магілёўскай вобласці было падрыхтавана 2950 падрыўнікоў, у Баранавіцкай – 1180, у Брэсцкай – 570, у Беластоцкай – 1080.

Пад час усенароднай партызанскай барацьбы ў тыле ворага з ліку камсамольцаў і моладзі былі падрыхтаваны сапраўдныя майстры падрыўной справы. На баявым рахунку камсамольца Анатоля Савінскага – 21 пушчаны пад адхон варожы эшалон і 5 падарваных аўтамашын, Фёдара Кухарава – 27 эшалонаў, Піліпа Кавалёва – 18 эшалонаў, Аркадзя Добкіна – 19 эшалонаў, Пятра Нікіткава – 16 эшалонаў, Васіля Смольскага – 16 эшалонаў, Сяргея Алфеева і Аляксея Башмакова – па 24 эшалоны, Мікалая Арзамазскага – 17 эшалонаў. Толькі за 1943 год маладыя падрыўнікі Пінскай вобласці падарвалі 183 варожыя эшалоны, разбурылі 90 кіламетраў тэлефонна-тэлеграфнай сувязі, падарвалі 400 чыгуначных і 154 пашэйныя масты. Ацэньваючы дзейнасць маладых патрыётаў, якія змагаліся на акупіраванай тэрыторыі

Беларусі ў гады вайны, начальнік Цэнтральнага штаба партызанскага руху П.К. Панамарэнка ў 1943 годзе адзначаў: «Скромно і проста, с беззаветной отвагой идут молодые партизаны на подвиг, риск и лишения. Свою боевую работу, требующую предельного напряжения воли и сил, они рассматривают как дело обычное, продиктованное буднями войны. Молодежь в тылу врага преисполнена неиссякаемой боевой активности, энтузиазма, вносит в свою работу страстность, инициативу, большевистскую стремительность и деловитость» [3, с. 7].

Важна падкрэсліць, што размах партызанскага руху, яго эфектыўнасць і выніковасць адзначалі ў першыя пасляваенныя гады і былыя военачальнікі і дзяржаўныя дзеячы германскага рэйха. У падрыхтаванай ім кнізе «Вынікі Другой сусветнай вайны» яны выключна высока ацанілі эфектыўнасць партызанскай і падпольнай барацьбы, што разгарнулася на акупіраваных тэрыторыях Савецкага Саюза. Так, генерал-палкоўнік Л. Рэндуліч, які камандаваў у 1941 годзе 52-й пяхотнай дывізіяй, што ажыццявіла свой крываваы шлях праз Бабруйск, Рагачоў, Бранск і дайшла да Казельска, у артыкуле «Партызанская вайна» падкрэсліваў: «История войн не знает ни одного примера, когда партизанское движение играло бы такую же большую роль, какую оно сыграло в последней мировой войне. По своим размерам оно представляет собой нечто совершенно новое в военном искусстве. По тому колоссальному воздействию, которое оно оказало на фронтовые войска и на проблемы снабжения, работу тыла и управления в оккупированных районах, оно стало частью понятия тотальной войны» [цйт. паводле перакладу на рускую мову; 4, с. 135]. А былы германскі палкоўнік Г. Тэске змушаны быў нават прызнаць, што «первая битва, которую проиграл вермахт во Второй мировой войне, была битва против советских партизан зимой 1941/42 года. Затем последовали дальнейшие поражения в этой борьбе... В основном они состояли в том, что с самого начала инициатива находилась у партизан и осталась у них до конца войны» [цйт. паводле перакладу на рускую мову; 5, с. 15].

З гэтымі ацэнкамі цяжка не пагадзіцца. Нягледзячы на велізарныя цяжкасці, на фашысцкі тэрор, на колькасную перавагу германскіх ваенна-паліцэйскіх сіл, іх леп-

шую ваенна-тэхнічную падрыхтоўку, ужо ў другой палове 1943 года пад кантролем партызан знаходзілася каля 60 % тэрыторыі Беларусі, было створана больш за 20 буйных партызанскіх зон. Патрыёты наносілі акупантам няспынным удары там, дзе захопнікі іх не чакалі. Яны дэарганізавалі тыл германскага войска, паралізавалі сістэму ваенна-эканамічнага гаспадарання на адным з важнейшых напрамкаў савецка-германскага фронту.

Але не толькі гэтымі поспехамі ў выкананні тактычных задач вызначаўся ўклад партызан і падпольшчыкаў у разгром войскаў праціўніка. Не меншае значэнне мела іх барацьба ў апэратыўна-стратэгічным плане. Яна стала найважнейшым фактарам, які спрыяў ажыццяўленню паспяховага наступу савецкіх франтоў летам 1944 года, разгрому магутнай варожай групы войскаў «Цэнтр» і ўрэшце рэшт – вызваленню Беларусі. Гэтыя поспехі вымушана прызнаваў і германскі генералітэт. Усё той жа Л. Рэндуліч адзначаў, што «централизация руководства партизанскими отрядами была очевидна. Ибо при подготовке и проведении какого-либо значительного наступления немецких или русских войск партизаны в этом районе немедленно активизировали свои действия с целью дезорганизации снабжения и связи между частями немецкой армии, захвата и ликвидации складов с боеприпасами и нападения на места расквартирования войск. Эти действия стали тяжелым бременем для [германской] армии и представляли собой немалую опасность. Ни на одном другом театре военных действий не было такого тесного взаимодействия между партизанами и регулярной армией, как на русском» [4, с. 147].

Сёння айчыннымі даследчыкі шмат робяць для аб'ектыўнага асвятлення ваеннай гісторыі, аб чым яскрава сведчаць матэрыялы шматлікіх навуковых канферэнцый, праведзеных за апошнія гады. Праўда вайны будзе садзейнічаць умацаванню адзінства беларускага грамадства, патрыятычнаму выхаванню падрастаючага пакалення, спрыяць выпрацоўцы навуковых падыходаў у працэсе стварэння сістэмы нацыянальнай абароны. ■

Сустрэча савецкіх воінаў.
Мінск, 1944 год

ЛІТАРАТУРА

1. Ганько, М. Каб сьведчылі пра Беларусь: Жыцьцё і дзейнасць Міколы Ганька / М. Ганько. – Мн., 2005.
2. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Ф. 4386. – Воп. 2. – Спр. 45.
3. В тылу врага (очерки, дневники, записи). – М., 1943.
4. Итоги Второй мировой войны. – М., 1957.
5. Венок славы. – Т. 2. – М., 1989.